

СЕКЦІЯ 2 ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

УДК 37.017.4:374

АКСІОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРЕДМЕТІВ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

Власенко О.М., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри педагогіки
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто проблему формування громадянських цінностей старшокласників у контексті методологічного забезпечення теорії та практики формування сучасного змісту освіти. Автор формулює дидактичні й методичні принципи навчання предметам гуманітарного циклу в контексті проблеми. У центрі уваги – процес ціннісного самовизначення учнів, оскільки аксіологічно орієнтований освітній процес вивчення предметів гуманітарного циклу, природньо, через зміст гуманітарної освіти, ціннісну діяльність старшокласників збагатить останніх досвідом самовизначення в системі громадянських цінностей.

Ключові слова: аксіологічний підхід, цінності, громадянські цінності, система громадянських цінностей, предмети гуманітарного циклу, старший шкільний вік.

В статье рассмотрена проблема формирования гражданских ценностей старшекласников в контексте методологического обеспечения теории и практики формирования современного содержания образования. Автор формулирует дидактические и методические принципы обучения предметам гуманитарного цикла в контексте проблемы. В центре внимания – процесс ценностного самоопределения учащихся, поскольку аксиологически ориентированный образовательный процесс изучения предметов гуманитарного цикла, естественно, из-за содержания гуманитарного образования, ценностной деятельности старшекласников обогатит последних опытом самоопределения в системе гражданских ценностей.

Ключевые слова: аксиологический подход, ценности, гражданские ценности, система гражданских ценностей, предметы гуманитарного цикла, старший школьный возраст.

Vlasenko O.M. AXIOLOGICAL ORIENTATION OF SUBJECTS OF A HUMANITARIAN CYCLE IN THE CONTEXT OF CITIZENSHIP VALUES SYSTEM' FORMATION OF PUPILS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the problem of formation of civic values of senior pupils in the context of methodological support of the theory and practice of forming the modern content of education. The author formulates the didactic and methodical principles of teaching subjects of the humanitarian cycle in the context of the problem. In the center of attention is the process of valued self-determination of senior pupils, as the axiological-oriented educational process of studying the subjects of the humanitarian cycle, naturally, through the content of humanitarian education and the value activity of senior pupils, enriches the latest by experience of self-determination in the system of citizenship values.

Key words: axiological approach, values, citizenship values, system of citizenship values, subjects of the humanitarian cycle, senior school age.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні педагогічна науково-практична спільнота здійснює пошук нових засобів формування громадянина суспільства в освітньому середовищі навчального закладу, зокрема тривають розробки змісту, форм та методів навчання учнів старших класів освітніх закладів.

У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначено, що актуальність громадянського виховання особистості в сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюється потребою держа-

вотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні можливості для розвитку і застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби у самовизначенні та самоствердженні [3].

Посилення виховної функції освіти, формування громадянськості, працелюбності, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, сім'ї, довкіл-

ля розглядається одним зі стратегічних напрямів державної політики в галузі освіти.

У цьому контексті освітній заклад виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянської освіти, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, визначає подальший успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в освітньому закладі особистісні якості, сформована система цінностей не лише забезпечують основу навчання і виховання молоді, а й визначають особливості майбутньої громадської та професійної діяльності молоді людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування громадянських якостей, цінностей особистості, психологічного обґрунтування громадянського розвитку особистості досліджували І. Бех, Н. Бібік, Л. Божович, Г. Васьківська, П. Вербицька, І. Кон, Н. Дерев'яно, Ю. Завалевський, І. Зязюн, П. Кендзьор, О. Киричук, О. Кошолуп, В. Кремень, В. Кузь, Л. Момотюк, О. Сухомлинська та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних ідей формування системи цінностей школяра в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному українському суспільстві громадянські цінності як джерело самовираження та самовдосконалення кожного громадянина втрачають свою важливість. Тому виникає необхідність осучаснення соціального замовлення до педагогічної науки в контексті оновлення громадянської освіти, яка б забезпечила особистісний та професійний саморозвиток і становлення випускників освітніх закладів, формування у них патріотизму, потреби у суспільно-корисній праці, відповідальності, поваги до інших, толерантності тощо.

Громадянське виховання старшокласників в сучасній освітній практиці є пріоритетним напрямком і, найголовніше, одним із найперспективніших. Це зумовлено спрямуванням громадянського виховання на реалізацію одного з головних завдань розвитку українського суспільства – подолання духовної кризи, збереження єдиного культурного простору України, розв'язання соціальних конфліктів. Необхідний пошук шляхів вирішення цих політичних, соціальних та освітніх проблем, звідси постає необхідність гуманітаризації освіти, введення нової парадигми освіти, побудованої на загальнолюдських громадянських цінностях. Тому для сучасних освітніх процесів харак-

терна наявність стійкого інтересу до громадянської освіти шкільної молоді з боку держави, суспільства, педагогів-практиків і науковців.

Результати проведеного аналізу показують необхідність формування у старшокласників патріотизму, потреби в суспільно-корисній праці, відповідальності, поваги до інших, толерантності як системи громадянських цінностей. У контексті нашого дослідження визначимо сутнісні характеристики патріотизму, потреби в суспільно-корисній праці, відповідальності, поваги до інших, толерантності як системи громадянських цінностей, що є важливими елементами ціннісної свідомості особистості, які сприяють її гармонійному, творчому та всебічному розвитку.

Як зазначає А.О. Ярошенко, посередником між потребами й інтересами, властивостями і якостями об'єкта виступають ціннісні форми свідомості, завдяки яким предмети і явища сприймаються в якості потрібних та важливих, залучають людей, спонукають їх до визначених дій [13, с. 104]. Ціннісна свідомість є основою прагнень, ставлень та поведінки людини [2].

Ми розглядаємо ціннісну свідомість через зміст системи цінностей, який може бути представлений як єдність емоційного, пізнавального та поведінкового елементів. У процесі формування системи цінностей відбувається емоційне переживання й оцінка школярем цінності. Становлення системи цінностей йде поруч із усвідомленням дитиною своїх мотивів та вчинків.

Громадянські цінності – це спосіб саморегуляції та впорядкування взаємовідносин людини і суспільства. Громадянські цінності можуть бути виражені діями, ставленнями, різними способами комунікативної діяльності. Громадянські цінності одночасно є і соціальними, тому що зумовлені історичними, політичними та культурними процесами, й індивідуальними, оскільки орієнтовані на життєвий досвід людини.

Ціннісне ставлення – це емоційна та волюва спрямованість особистості, демонстрація власної позиції, внутрішньої оцінки, зв'язку особистості з дійсністю, яка пов'язана з досвідом людини. Формування системи ціннісних ставлень школяра в освітньому процесі навчального закладу – це процес становлення особистості, формування її своєрідності, визначення сфери її духовної та практичної діяльності, який відбувається протягом усього життя і пов'язаний із міжособистісними відносинами у суспільстві.

Беззаперечним є твердження, що людина реалізує себе як громадянин через

входження до світу громадянських цінностей, через процес становлення ціннісних орієнтацій, інтеріоризацію громадянських цінностей суспільства, створення ціннісного «образу світу», формування ціннісного ставлення до явищ навколишньої дійсності, самопізнання і самооцінку, ієрархізацію системи громадянських цінностей особистості [4].

Вчені серед засобів формування системи громадянських цінностей виділяють контент навчальних дисциплін сучасного освітнього закладу, громадянське наповнення позаурочної роботи, організацію науково-дослідної та навчально-дослідницької роботи старшокласників, а також різні форми виховної роботи й інформаційні потоки (соціальні мережі, електронне навчання, медіатека та ін.) тощо [1; 12; 13].

За логікою дослідження виявимо особливості старшого шкільного віку, потенціал старшокласників у контексті формування системи громадянських цінностей. Кожному віковому періоду притаманний певний характер ставлення школярів до громадянських цінностей. Найбільш чутливим для формування системи громадянських цінностей є старший шкільний вік, період активного формування світогляду (Л. Божович). І. Кон у своїх працях визначає характерні особливості юнацького віку – прагнення орієнтуватися на майбутнє, визначення конкретних життєвих цілей, потреба у самостійності та незалежності, інтерес до себе та свого внутрішнього світу, перехід від свідомості до самосвідомості. Старшокласник чітко орієнтується у системі вимог, норм, принципів і правил поведінки, які ставить до нього суспільство, відповідно, вчинки та поведінку дитини цього віку характеризують як цілеспрямовану, усвідомлену й організовану. Школярі старшого шкільного віку часто потрапляють у ситуації, які вимагають прийняття відповідальних рішень – вибір майбутньої професії, вибір іспитів ЗНО та підготовка до них, участь у громадських заходах тощо.

Проблема інтеріоризації системи громадянських цінностей може бути вирішена за допомогою предметів гуманітарного циклу, оскільки саме вони серед своїх завдань передбачають створення цілісного духовного світу дитини через формування системи цінностей, емоційне переживання гуманітарного знання, вирішення проблем сенсу існування людини у суспільстві, формування механізмів життєдіяльності старшокласника тощо.

Зміст гуманітарних предметів (української мови, літератури, іноземних мов, історії) повинен стати засобом вдосконалення

особистості й суспільства, збагатити старшокласника емоційно, вплинути на особистісні якості дитини та систему цінностей.

Особливість предметів гуманітарного циклу передбачає інтерпретацію інформації таким чином, щоб вона впливала на розвиток індивідуальності дитини, заохочувала пошук мети навчання, тому результатом буде формування внутрішньої цілісної теорії світу, створення власної картини суспільства та моделі поведінки в процесі вивчення української мови, історії, української та зарубіжної літератур, іноземних мов, які забезпечать патріотизм, потребу в суспільно-корисній праці, відповідальність, повагу до інших, толерантність як до системи громадянських цінностей, тим самим здійснюючи інформаційно-пізнавальну (фіксація у свідомості старшокласника та збереження інформації про цінності), емоційно-мотиваційну (відображає емоційне сприйняття знань про громадянські цінності, їх усвідомлення), практично-прогностичну (формує ставлення старшокласника до патріотизму, суспільно-корисної праці, відповідальності, поваги до інших, толерантності як системи громадянських цінностей) функції, які відображають найважливіші зв'язки між ставленням дитини до цінності й особистістю старшокласника.

Ставлення до системи громадянських цінностей реалізується в пізнавально-оцінному, емоційному, діяльнісному компонентах, зміст яких визначається гуманітарними предметами й особливостями формування системи громадянських цінностей у старшому шкільному віці. Зокрема, пізнавально-оцінний компонент включає знання про людину-громадянина як найвищу цінність, свободу особистості, рівність, справедливість, патріотизм, захист довкілля, толерантність, гуманізм, повагу до прав і свобод людини, свободу слова, суспільний діалог як систему громадянських цінностей, вплив громадянських цінностей на життя людини, а також їх оцінку старшокласниками. Знання про систему громадянських цінностей реалізується на рівні уявлень, тобто знайомство з громадянськими цінностями на рівні категорій (відображення в свідомості учнів реальності в її найбільш істотних зв'язках та відносинах) та ідей (громадянськість, національна ідентичність). Громадянські цінності, беручи за основу інтереси, прагнення людини, змінюють навколишній світ і її саму в ньому.

Зокрема, А.В. Сірий виділяє рівні усвідомлення людиною навколишньої дійсності – ситуативний сенс, життєва необхідність та сенс життя й буття [10]. Проте не всі цінності адекватно усвідомлюються школярами

через низку причин, як-от: слабку рефлексію, низький психологічний захист, відсутність можливості пристосування між цілями та спрямованістю особистості, психологічні бар'єри, що призводять до неусвідомлення дитиною своїх вчинків.

Р.Х. Шакуров, у свою чергу, заперечує першочергову важливість емоцій у процесі розумової діяльності, оскільки надмірне акцентування на емоційній складовій частині позбавляє процес смислоутворення, а сенс життя й буття – це цілісне ставлення людини до них як до цінності [11, с. 21].

Формування і розвиток громадянських компетентностей є суспільно значущою проблемою і завданням державної політики в контексті реалізації євроінтеграційного курсу України. Наявність соціально активних і компетентних громадян є загально визначним показником рівня розвитку демократії та демократичних відносин суспільства та його цивілізованості.

Дослідження проблеми інтегративного підходу у процесі формування системи громадянських цінностей учнів передбачає створення принципово нової навчальної інформації з відповідним структуруванням дидактичного матеріалу, навчально-методичного забезпечення та технологіями. Інтеграція – засіб переходу певної сукупності елементів у нову якість, спрямована на відродження природних, об'єктивно існуючих між елементами зв'язків [5, с. 9]. Таким чином, освітні цілі інтеграції знань про громадянські цінності в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу спрямовані на формування цілісної «знаннєвої системи» старшокласників, створення єдиної картини світу та наукового світогляду. Інтеграція предметів гуманітарного циклу одночасно є і метою сучасного освітнього процесу (створення у старшокласника цілісного уявлення про суспільство та світ), і засобом (знаходження спільної основи предметних знань) [9, с. 157].

Взаємозв'язки у формуванні громадянської компетентності старшокласників, а отже, і системи громадянських цінностей, здійснюються на теоретичному й емпіричному рівнях. Теоретичний рівень інтеграції предметів гуманітарного циклу, як необхідна логічна основа розуміння суспільства, передбачає узагальнення й систематизацію знань про людину та навколишній світ. Теоретичний рівень доповнюється емпірич-

ним рівнем інтеграції емоційних дитини, які беруть за основу психологічні механізми розвитку особистості [7, с. 41–42].

Тому саме учитель має досконало знати шкільну програму, зміст підручників, вміти добирати навчальний матеріал, диференціювати й інтегрувати його, вільно володіти технологіями проведення інтегрованих уроків із предметів гуманітарного циклу, оскільки від професійної компетентності педагога залежатиме ефективність формування у старшокласників системи громадянських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васківська Г.О. Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 496 с.
2. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности. Вестник МГУ. Серия 14. Психология. 1996. № 4. С. 35–44.
3. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITYI-V-UKRAYINI.pdf>.
4. Кирьякова А.В. Педагогическая аксиология: учеб. пособ. М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. 283 с.
5. Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті: методологія, теорія, практика / за ред. І. Козловської, Я. Кміта. Л.: Сполом, 2004. 244 с.
6. Професійна освіта: Словник / уклад. С.У. Гончаренко та ін. / за заг. ред. Н.Г. Ничкало. К.: Вища школа, 2000. С. 128–129.
7. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу. Початкова школа. 2001. № 5. С. 40–43.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник. К.: Абрис, 1997. 416 с.
9. Сільська початкова школа у контексті реформування системи освіти в Україні: монографія / за заг. ред. В.Г. Кузя. К.: Наук. світ, 2002. 220 с.
10. Серый А.В. Структурно-содержательные характеристики системы личностных смыслов. Сибирская психология сегодня: сб. науч. тр. Вып. 2. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2003. 410 с.
11. Шакуров Р.Х. Психология смыслов: теория преодоления. Вопросы психологии. 2003. № 5. С. 18–33.
12. Vaskivska H. Didactic aspects of uppersecondary and university education fundamentalization. Science and Education. 2017. № 5. P. 46–50. URL: DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-5-9>.
13. Ярошенко А.О. Ціннісна складова свідомості в структурі цінностей освіти. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2005. Вип. 22. С. 103–111.